

Porthan-Seuran suurhanke valmis
Porthanin Koottujen teosten viimeinen osa ilmestynyt

Toivo Viljamaa

(Julkaistu Turun Sanomissa 17.6.2007)

Vuonna 1936 perustetun Porthan-Seuran tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui aivan alusta alkaen Porthanin koottujen teosten (*Opera omnia*) toimittaminen ja julkaiseminen. Tehtävä on leimannut seuran toimintaa niin suuresti, että seura mielletäänkin enemmän Porthanin perintöä vaalivaksi yhdistykseksi kuin – kuten alkuperäinen tarkoitus oli – Porthanin esimerkkiä seuraavaksi monitieteelliseksi yhdistykseksi.

Julkaisutyö ei ole ollut helppoa. Vaikka Porthanin tuotanto onkin hyvin runsas, tuntuu kuitenkin 70 vuotta jatkunut yhden teossarjan toimittaminen pitkältä ajalta – joskus se tuntunut jopa taakalta. Koottujen teosten julkaisemista on syystä kutsuttu ”ikuisuusprojektiksi”. Vuonna 2004 Seura päättikin panna pisteen tälle nimittelylle ja laati suunnitelman, jonka mukaisesti *Opera omnia* -projekti tuli saada päätökseen vuoden 2007 loppuun mennessä.

Nyt valmistuneessa Porthanin Koottujen teosten sarjassa on 13 osaa, joissa yhteensä 6850 B5-kokoista sivua. Näin laajan teossarjan tekninen toteutuskin on vaatinut merkittävän työpanoksen. Porthanin latinankielisten väitöskirjojen sivut on valokuvattu ja skannattu näköispainoksiksi, ruotsinkieliset vaikealukuiset käsikirjoitukset ja sanomalehtiartikkelit taas digitoitu moderneille painokirjaimille. Useimmissa osissa on yksityiskohtaiset henkilö-, asia-, paikka- ja kirjallisuushakemistot. Osasta III lähtien kirjoissa on Porthanin työtä ja kirjallista toimintaa koskevia laajoja johdantoja (yhteensä n. 600 sivua). Viimeisissä osissa on myös liitteinä yhteishakemistoja ja konkordansseja.

Henrik Gabriel Porthan

(8.11.1739 - 16.3.1804) Turun Akatemian humanisti, s. Viitasaarella, opiskeli Turun Akatemiassa ja puolusti teologista väitöskirjaansa v. 1758, Turun Akatemian

kirjastonhoitaja 1772-1777 ja kaunopuheisuuden professori 1777-1804. Porthan luennoi retoriikasta, runoudesta ja antikviteeteista latinaksi ja ruotsiksi. Lisäksi hän opetti mm. filosofiaa, psykologiaa, kasvatusoppia ja historiaa. Suomen sivistyshistoriassa 1700-luvun loppupuolta sanotaan Porthanin ajaksi, sillä Porthan loi ajan kulttuuriilmapiirin ja edisti merkittävästi taloudellista kehitystä. Hän oli Suomen historian tutkimuksen ja maantieteen isä, uranuurtaja kansanrunouden tutkimuksen, kielentutkimuksen ja kasvatustieteen alueilla. Porthanin tunnetuimmat teokset ovat ”Suomalaisesta kansanrunoudesta” ja 56 väitöskirjan sarjana vv. 1784-1800 ilmestynyt Paavali Juustenin Suomen Piispainkronikan selitysteos. Porthan matkusti runsaasti Suomessa. Hän keräsi systemaattisesti tietoja Suomen paikkakunnista ja korjasi Suomea koskevaa tietoutta ajan maantieteen oppikirjoissa. Porthan oli panemassa alkuun Suomen Talousseuraa v. 1797 ja v. 1770 hän perusti ystävineen Aurora-seuran ja toimitti tämän julkaisemaa Suomen ensimmäistä sanomalehteä *Tidningar Utgifne af Et Sällskap i Åbo*.

Alkuvaikeudet – Kootut teokset vai valikoima?

Ensimmäinen osa tuli kiireesti julki jo vuonna 1939 Porthanin syntymän 200-vuotisjuhlaan. Osa sisältää Porthanin filosofiset väitöskirjat ja valikoiman muita hänen johdolla julkaistuja väitöskirjoja. Julkaisu ei saanut kovinkaan hyvää vastaanottoa. Arvostelijoiden mielestä julkaistu aineisto ei ole mielenkiintoista tai tieteellisesti merkittävää ja sitä voi ymmärtää vain muutama harva latinan kieltä osaava teologi.

Aloitettussa hankkeessa oli kaksi ongelmaa. Ensiksi aineisto on latinankielistä, ja toiseksi sisällöltään merkittävämpi Porthanin akateeminen tuotanto oli jo julkaistu *Finska Litteratursällskapet*in toimesta kirjasarjassa *Henrici Gabrielis Porthan Opera Selecta* – eli Porthanin Valituissa teoksissa – 1800-luvun loppupuolella. Miksi siis julkaista uudestaan tai julkaista sellaista, joka ei kiinnosta?

Osan I vastaanotosta seuran sihteeri Heikki Lehmusto toteaa (26.2.1941) mm.: Porthanin Opera omnia I ei ole mennyt kaupaksi. Ainoastaan neljä kappaletta on myyty ja kolme tuhoutui sodassa. Mainittu julkaisu sai kyllä tavallaan hyvän vastaanoton ja mainiot suositukset osakseen. Niinpä Uusi Aura kirjoitti: ”Toivottavasti kyseessä oleva teos hankitaan kirjastoihin, sekä julkisiin että koulujen, rovastikuntien ja mahdollisimman monen yksityisen kirjastoon. Porthanin neuvot ovat terveellistä luettavaa nykyajankin papeille ja opettajille.” Viitasaaren kirkkoherranvirasto on lähettänyt ylistävän kiitoksen saamastaan vapaakappaleesta. Historiallisessa aikakauskirjassa (N:o 4) annettu arvostelu ei ole yhtä myönteinen (arvostelu koski sitä, että Porthanin tuotannon ”elävä” osa on jo julkaistu Opera Selectassa – siis tämä on vähemmän elävää ja kiinnostavaa!).

Seuraavassa toimintakertomuksessa Lehmusto voi sitten tyytyväisenä siteerata Edvin Linkomiehen pääosin positiivista arviota. – Tosin Linkomieskin toteaa, että koska Porthanin tuotannon tärkein osuus on jo julkaistu *Opera Selectassa*, Porthan-Seuralle on jäänyt julkaistavaksi tuotteita, joilla on vähemmän mielenkiintoa. Porthanin omilla väitöskirjoilla ei ole sanottavaa tieteellistä arvoa, mutta aikakauden ajatustavan ja Porthanin oman persoonallisuuden kannalta ne ovat mielenkiintoiset. Porthanin johdolla julkaistuissa väitöskirjoissa on useissa aiheena puhe- ja saarnatyyli, ja niistä ilmenee Porthanin käytännöllis-empiirinen ajatuskanta, jonka hän tahtoi juurruttaa myös oppilaihinsa. Linkomies toteaa myös, että ensimmäiseen osaan koottujen väitöskirjojen sisällys ja niiden latinalainen kielimuoto aiheuttavat, että koottujen teosten ensimmäinen nide varmastikaan ei saa lukijoikseen muita kuin muutaman erikoistutkijan. Sen sijaan Linkomies uskoo seuraavien osien herättävän laajempaa mielenkiintoa ja toivoo, ettei jatkoa tarvitsisi kauan odottaa.

Käsikirjoituksia ja luentomuistiinpanoja

Seura otti huomioon saamansa kritiikin ja päätti julkaista seuraavaksi käsikirjoituksina säilynyttä aineistoa, Porthanin omia kirjoituksia ja hänen oppilaittensa luentomuistiinpanoja: filosofiaa, retoriikkaa, kasvatustiedettä, historiaa, mm. Venäjän historiaa, ja arkeologiaa. Työ oli vaikeaa, koska käsikirjoitukset oli etsittävä Ruotsin ja Suomen eri kirjastoista ja kokoelmista ja löydetty käsikirjoitukset olivat vaikealukuisia. Lisäksi oli

taloudellisia vaikeuksia, sponsoreita ei enää löytynyt ja Opetusministeriö, josta tuli ainoa rahoittaja, antoi rahaa vain tuloksien mukaan. Seuraavaa osaa saatiin odottaa yli 20 vuotta, vuoteen 1963.

Julkaisutyön edistymiseen vaikutti ratkaisevasti, että toimittajaksi saatiin oppihistorian ja 1700-luvun asiantuntija dosentti *Eero Matinoli*, joka myös laati *Opera omnian* julkaisuperiaatteet ja kokosi tähän työhön tarvittavan laajan viitekirjallisuuden. Innostus Porthanin perintöön oli niin suuri, että koottujen teosten toimittamista kutsuttiin ”kansalliseksi kulttuuriteoksi”. Osa II luovutettiin juhlallisesti presidentti Kekkoselle. Lehdissä ilmoitettiin, että Porthanin Koottujen sarjassa ilmestyy vielä kaksi tai kolme osaa – osia on ilmestynyt tämän jälkeen yli kymmenen!

Hankkeen laajentuminen – Porthanin tunnetuimmat teokset

Mistä hankkeen laajentuminen johtui? 1960- ja 70-luvuilla päätettiin lähinnä Eero Matinolin tutkimusten ansiosta, että *Opera omnia* –sarjassa tulee julkaista nimensä mukaisesti kaikki Porthanin tuotanto ja ainakin sen merkittävin ja kiinnostavin osuus, jonka ansiosta Porthan oli saanut ”Suomen historiantutkimuksen isän” nimen – siis Juustenin Piispainkronikan selitysteos, Akatemian kirjaston historia ja ehkä tunnetuin Porthanin teos ”Suomalaisesta kansanrunoudesta” (*De poesi Fennica*). Tämä oli tehtävä siksikin, että vanha *Opera Selecta* ei täytä tieteellisen julkaisun vaatimuksia. Uuden suunnitelman mukaan sarjan osia olisi ollut kymmenen, ja jos vaativalle työlle varattaisiin riittävästi aikaa, se saataisiin valmiiksi vuonna 1992.

Esteitä työlle tuli. Dosentti Eero Matinolin kuolema aiheutti luonnollisesti viivästystä. Toisaalta, kaikki eivät sulattaneet ajatusta, että jo kerran tehty työ, *Opera Selectassa* painetut teokset, tehtäisiin uudestaan julkisilla varoilla. Opetusministeriö vaati jatkuvasti uusia perusteluja ja suunnitelmia vaikkakin suostui periaatteessa tukemaan projektin loppuunsaattamista.

Seuran johtomiehet olivat jo menettää uskonsa ”kansalliseen kulttuuritekoon”. Seuran esimies uhkasi keskeyttää koko hankkeen, ellei tarvittavaa rahoitusta löydy ja totesi, että ”kysymys ei voi olla muusta kuin siitä, pidetäänkö Porthanin koottujen teosten julkaisemista tärkeänä vai ei”. Opetusministeriöltä saatiin lopulta periaatepäätös Porthanin *Opera omnia* -hankkeen kokonaisrahoituksesta.

Estetiikkaa, kirjallisuudenhistoriaa, retoriikkaa ja filosofiaa

Kun mm. suomalaista kansanrunoutta ja taikauskkoa käsittelevä osa IX, johon johdannon on kirjoittanut kouluneuvos *Eeva Matinoli*, ilmestyi lopulta v. 1993, huomattiin, että julkaistavaa aineistoa on vielä runsaasti jäljellä, enemmän kuin mitä mahtuisi suunniteltuun viimeiseen eli kymmenenteen osaan. Suunnitelmaa tarkistettiin ja tällöin sovittiin Opetusministeriön kanssa, että sarjan lopullinen kokonaislaajuus olisi 13 osaa. Jäljellä oleva aineisto päätettiin julkaista aiheenmukaisesti, niin että osat antaisivat jäsenellen kuvan Porthanin opetuksesta ja kirjallisesta toiminnasta. Näin tulivat julki estetiikkaa, kirjallisuudentutkimusta, retoriikkaa ja filosofiaa käsittelevät osat X ja XI vuosina 1998–2003. Aihepiirien parhaat asiantuntijat professorit *Hannu K. Riikonen*, *Matti Klinge* ja *Juhani Pietarinen* kirjoittivat niteisiin tieteelliset johdannot.

Porthan suomalaisten historian ja Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä

Kokonaiskuva Porthanin kirjallisesta toiminnasta ei vielä näyttänyt ehjältä. Puuttui aineistoa, joka kuvastaa Porthanin toimintaa yliopiston opettajana ja historian tutkijana,

ja aineistoa, jolla Porthan teki Suomen maantieteen tunnetuksi. Tästä johtuen seura teki vielä viimeisen julkaisusuunnitelman siltä perustalta, että Porthanin Kootut teokset, *Opera omnia*, sisältää ”kaiken” kohtuudella kerättävissä olevan Porthanin kirjallisen tuotannon ja että viimeisissä osissa painotetaan Porthanin toiminnan kahta keskeistä kohdetta: Suomen historiaa asiakirjalähteitten valossa ja Suomea suomalaisten itsensä kuvaamana. Suunnitelman laati tämän artikkelin kirjoittaja, ja se hyväksyttiin v. 2004. Tämän jälkeen OPM on säännöllisesti tukenut hanketta sen loppuun saattamiseksi. Vuonna 2005 ilmestyi osa XII, jonka pääsisältönä ovat Porthanin käyttämät Suomen keskiajan historian lähteet. Osan johdannossa ja sen liitteissä analysoidaan Porthanin historiantutkimuksen menetelmiä ja hänen opetus- ja ohjausmenetelmiään. Analyysit perustuvat Porthanin käyttämiin asiakirjalähteisiin ja hänen latinankielisiin väitösteeseihinsä.

Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia XIII. Curaverunt *Allan Tiitta & Toivo Viljamaa*. Porthan-Seura (Turku). Vammala 2007, LXXVIII + 388 s.- ISBN 978-951-96877-5-9.

Osassa XIII on julkaistu Suomen maantiedettä ja taloutta koskevia Åbo Tidningarin artikkeleita ja otteita Tuneldin maantieteen v. 1795 editiosta, seuraavien kolmen otsakkeen alla: 1. Väestö, yhteiskunta, liikenneyhteydet ja talous: mm. väestön kehitys ja elinkeinot vaikeitten sotavuosien jälkeen, tiet ja koskien perkaaminen, vesistöt liikenneväylinä, metsät, puutarhanhoito, maanviljely, Karjalan kreikkalaiskatoliset seurakunnat, Ruotsin suomalaisten tavat ja asutus. 2. Pitäjän- ja kaupunkikuvauksia: mm. Viitasaari, Paltamo, Kokkola, Utsjoki, Sodankylä, Taivassalo, Iso-Kyrö, Vöyri, Lapua, Orivesi, Mikkeli, Sotkamo. 3. Koko Suomen kuvaus: Suomi-tietouden lisäyksiä ja korjauksia maantieteen oppikirjoihin, Porthanin osuus Tuneldin maantieteen vuoden 1795 painokseen, Ahvenanmaa, Porthanin Suomen kuvaus Schlözerin Kirjeenvaihdossa. Tekstien jatkona ovat yksityiskohtaiset henkilö-, asia- ja paikannimihakemistot. Laajassa suomen- ja ruotsinkielisessä johdannossa dosentti *Allan Tiitta* käsittelee Porthanin toimintaa Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä. — Voidaan täydellä syyllä väittää, että Porthanin Koottujen teosten viimeinen osaa täyttää ne kaksi päätehtävää, jotka Porthan-Seura n. 70 vuotta sitten asetti hankkeelle: se on elävä kuvaus siitä, miten Porthan toimi parantaakseen Suomi-tietoutta, ja siinä julkaistut tekstit kuvaavat monipuolisesti ja hyvin konkreettisesti sitä, mitä suomalaiset olivat ja miltä Suomi näytti 1700-luvulla.

Julkaisun päättävissä liitteissä esitellään koko *Opera Omnia* –sarjan sisältö ja Porthanin kirjallisen tuotannon julkaisut sekä käännökset.

17.06.2007
Toivo Viljamaa